

YUNANİSTAN İSKEÇE'DE HATTAT ÂRİF EFENDİ'YE AİT BİR KİTABE HAKKINDA

Berrin YAPAR ÜNAL*

Öz: Osmanlı Devleti'nin uzun yıllar toprakları dâhilinde olan Yunanistan'ın İskeçe şehri hâlâ önemli ölçüde Müslüman nüfusa sahiptir ve buna bağlı olarak günümüzde İskeçe'de ibadete açık birçok cami bulunmaktadır. Sünne Mahallesi Camisi de Müslüman dini makamların denetiminde ibadete açık dini mekânlardan biridir. Farklı yıllarda bölgeye yaptığımız araştırma gezileri sonucunda camide 19. yüzyılın büyük hattatlarından Hattat Ârif Efendi ketebeli bir kitabenin mevcut olduğu görülmüştür. Bölgeye ait tarihi resimler incelendiğinde bu kitabenin aslında İskeçe Belediyesi tarafından yeri istimlak edilerek yıkılan 1275/1858-59 tarihli Pazaryeri Camisi'ne ait olduğu tarafımızdan tespit edilmiştir. Bu çalışmada tarihi değerlerine sahip çıkarak Müslüman bölge halkı tarafından korunan Hattat Ârif Efendi ketebeli bu kitabenin yazıları hat sanatı bakımından incelenerek, geçmişte ve günümüzde bulunduğu dini mekânların tarihi hakkında bilgi verilecektir.

Anahtar Kelimeler: İskeçe, Kitabe, Hattat Bakkal Ârif Efendi, Pazaryeri Camisi, Sünne Mahallesi Camisi.

ABOUT AN EPIGRAPH OF CALLIGRAPHIST ÂRİF EFENDİ IN XANTHI, GREECE

Abstract: Xanthi town of Greece which was included in the lands of Ottoman State for long years still has a significant Muslim population and therefore there are many mosques in Xanthi today

* Dr. Öğr. Üyesi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Geleneksel Türk Sanatları Bölümü, Eski Yazı (Hat) Anasanat Dalı, İstanbul,
ORCID ID: 0000000276502053 E-mail: berrin.yapar.unal@msgsu.edu.tr

which are open for worship. Sunneh Mosque also is one of the religious locations that is open for worship under the supervision of religious authorities. As the result of the research trips that we made to the region in different years, it was seen that there is an epigraph in the mosque that has colophon of Calligraphist Ârif Efendi who is one of the great calligraphists of 19th century. When the pictures of the region are examined, we have determined that this epigraph actually belongs to 1275/1858-59 dated Pazaryeri Mosque which was nationalized and demolished by Xanthi Municipality. In this study, the writing of this epigraph which has colophon of Calligraphist Ârif Efendi and was protected by the Muslim population of the region who owned the historical values will be examined in terms of calligraphy, and information will be provided about the religious location it has been in from past to present.

Keywords: Xanthi, Inscription, Calligraphist Ârif Efendi, Pazaryeri Mosque, Sunneh Mosque.

Giriş

Osmanlı kaynaklarına Eskice, İsketye ve İskete olarak da kaydedilen İskeçe’nin bir kısmı Karaoğlan dağlarının (Güney Rodopla) eteklerinde, bir kısmı Esketze ırmağının iki yakasındaki ovada yer almaktadır.¹ (Foto.1).

775/1373 tarihinde Gazi Evrenos Bey tarafından ele geçirilen İskeçe hakkında Osmanlı’nın ilk dönemlerinde kaynakların az oluşu, bu bölgenin 19. yüzyılın başlarına kadar köy durumunda olmasındandır. Osmanlılar, İskeçe’nin güneyindeki açık ovanın ortasına kurdukları yeni bir kasabayı, Yenice-i Karasu’yu merkez yaparak yerleşmişlerdir. İskeçe ise Yenice-i Karasu’ya bağlı en büyük yerdir ve 19. yüzyıla kadar da öyle kalmıştır.²

17. yüzyılda Evliya Çelebi Yenice-i Karasu’ya giderken ismini vermeden Karasu’nun bir nâhiyesi olarak ifade ettiği İskeçe’yi ziyaret eder ve seyahatnamesinde bölgeye dair kısaca bilgi verir. Bölge halkının yarısının Müslüman olduğunu bir cami, üç mescid, bir hamam, bir medrese, iki han ve iki tekkenin bulunduğunu belirtir.³

¹Machiel Kiel, “İskeçe”, TDV İslâm Ansiklopedisi, C. 22, İstanbul, 2000, s. 553; İsmail Bıçakçı, Yunanistan’da Türk Mimari Eserleri, ISAR, 2003, s. 187.

²Kiel, a.g.m., s. 553.

³ Evliya Çelebi b. Derviş Mehmed Zilli, Evliya Çelebi Seyahatnamesi, C. 8, YKY, İstanbul, 2003, s. 50.

19. yüzyılın ortalarında idari merkez Yenice-i Karasu’dan İskeçe’ye taşınmıştır.⁴ Bu durum, nüfusun özellikle Müslüman kesiminde artışa yol açtığı gibi İslâmî hayatın devamı için de birçok yeni binanın yapılmasını sağlamıştır.

1912 yılında Bulgarlar İskeçe’yi işgal ederek halka zulmetmişlerdir. Balkan savaşlarından sonra burası Bükreş Antlaşması ile Bulgaristan’a bırakılmıştır. Bulgarlar tamamen işgal etmeden önce Batı Trakya Türkleri Garbî Trakya Hükümetini kurduklarını ilan etmişlerdir. I. Dünya Savaşı’nın ardından kasaba ve yöresi fiilen bağımsız durumdaydı ancak Ekim 1919’dan Mayıs 1920’ye kadar müttefik devletlerin işgalinde kalır. 1920’den sonra Yunanistan tarafından işgal edilmiştir. Lozan Antlaşması’nda kasaba ve civarını kesin olarak Yunanistan’a verildi. Türkler oldukları yerde yaşamaya devam ettiler, statüleri de Lozan Antlaşması ile düzenlendi.⁵

2005 yılı itibariyle Yunanistan’daki Türk eserlerinde bulunan kitabeleri araştırmak ve incelemek amacıyla bölgeye yapılan ziyaretler sonucunda, İskeçe Sünne Mahallesi Camisi’nde Hattat Arif Efendi ketebe bir kitabenin varlığı tarafımızdan tespit edilmiştir. Bölgeye ait eski fotoğraflar incelendiğinde bu kitabenin yıkılan Pazaryeri Camii’ne ait olduğu anlaşılmıştır. Bu çalışmada tespit edilen kitabenin ilk yeri İskeçe Pazaryeri Camisi ve günümüzdeki mekânı Sünne Mahallesi Camisi’nin tarihine ve mimari özelliklerine değinilerek kitabenin içeriği, özellikleri ve hattatı hakkında bilgi verilmeye çalışılacaktır.

Fotoğraf 1. İskeçe / Xanthi

⁴ Osmanlı Belgelerinde Batı Trakya, Başbakanlık Devlet Arşivleri Müd. Yayını, Haz. H. Yıldırım Ağanoğlu, Sebahattin Bayram, Mümin Yıldıztaş İstanbul, 2009, s. 14-17.

⁵Kiel, a.g.m., s. 553-555.

1.İskeçe Pazaryeri Camisi

Pazaryeri Camisi 1275/1858-59⁶ yılında İskeçe’nin tüccarından Kapıcıbaşı Hacı Emin Ağa⁷ tarafından saat kulesi ve sebil ile birlikte İskeçe meydanına yaptırılmıştır. Cami Eski Cami, Pazaryeri Camii yahut Meydan Camii⁸ isimleriyle bilinmektedir (Foto. 2). II. Dünya Savaşı sırasında, 1943 yılında Bulgar işgalciler tarafından yakılmış ve daha sonra yeniden inşa ve tamirine izin vermeyen İskeçe Belediyesi tarafından yeri istimlak edilip yıkılarak 1972 tarihinde şehir meydanına dâhil edilmiştir.⁹ Caminin Saat Kulesi ise günümüzde hâlâ İskeçe meydanında bulunmaktadır fakat kitabesi bir grup tarafından yerinden kaldırılarak tahrip edilmiştir¹⁰ (Foto. 3).

⁶ Caminin ve saat kulesinin yapım tarihi hakkında kaynaklarda farklı bilgiler verilmiştir. Caminin saat kulesi ile aynı tarihte yaptırıldığı bilinmektedir. Saat kulesinin kitabe metnine bakıldığında, son satırında ebced hesabıyla tarihi düşürülmüştür. On dört satırdan oluşan kitabenin sondan ikinci satırında “Yakışır tarihi cevher dense Sadık doğrusu” ibaresi yer aldığı için ebced hesabında cevher tarih, yani noktalı harflerin sayı değerinin toplanmasıyla ortaya çıkan tarihle saat kulesinin tarihine ulaşılmaktadır.

Bi bedel bir hayr-ı vakf oldu bu saat her zaman

بي بدل بر خير وقف اولدي بو ساعت هر زمان

2 =ب + 10 = ي + 80 = ف + 100 = ق + 10 = ي + 600 = خ + 2 =ب + 2 =ب + 10 = ي + 2 =ب
1275 = 50 =ن + 7 = ز + 400 = ت +

⁷ Edirne Vilayet Salnamesi 1310/1892-93, 468; Ayrıca, Hacı Emin Ağa’nın 1283/1866-67 tarihinde Osmanlı Devleti hazinesine yaptığı bağış nedeniyle duyulan memnuniyet durumunun ifade edildiği bir belge T.C. Devlet Arşiv kayıtlarında nr. A.MKT.MHM.366-1 ile mevcuttur.

⁸Ekrem Hakkı Ayverdi, Avrupa’da Osmanlı Mimari Eserleri, Seçil Ofset, İstanbul, 2000, s.243.

⁹Abdurrahim Dede, İskeçe’deki Türk Eserleri, Batı Trakya Türkleri Dayanışma Derneği Genel Merkez Yayınları, No:2, İstanbul, 1984, s. 14; Bıçakçı, a.g.e., s. 196.

¹⁰ M. Türkoğlu, “İskeçe”, Batı Trakya’nın Sesi Dergisi, S. 21, 22, 23, İstanbul, 1990, s. 4; Abdurrahim Dede, Rumeli’nde Birakılanlar, Otağ Matbaası, İstanbul, 1975,s.147-148.

Fotoğraf 2. İskeçe Pazaryeri Camisi, (Sabriye Kasım Delioğlu, Gönltümüzdeki İskeçe, s.23)

Fotoğraf 3. İskeçe Saat Kulesi günümüzdeki hali

Günümüzde mevcut olmayan bu caminin tarihi hakkında kaynaklarda sınırlı bilgi mevcut olup mimarisi, bezemesi ve yazılarına dair herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Genellikle İskeçe meydanına ait panoramik fotoğraflarda cami ağaçlar arasında kısmen görülmektedir. Caminin sokağa bakan giriş cephesini ve saat kulesini yakından gören eski bir fotoğrafa bakarak caminin mimarisi hakkında bilgi edinebiliyoruz. (Foto. 4) Fotoğrafta görülen sokağa bakan cephesiyle avluya girişi sağlayan anıtsal kapı, 19. yüzyılın ortalarında yaygın bir mimari üslup olan Neo-Klasik özellikler sergilemektedir. Anıtsal giriş cephesi, dikey olarak daha geniş olmak üzere üç bölüme ayrılmıştır. Bu üç bölümden ortadaki avluya girişi sağlayan kapıyı barındırır. Bu bölüm kademeli bir

hat çizen, kilit taşı vurgulanmış yuvarlak kemerli bir kapı açıklığına sahiptir. Kemer, muhtemelen devşirme malzeme olan volütlü başlıklara sahip sütunlara oturmaktadır. Sütunların gövdesi üzüm salkımları ve asma yapraklarıyla bezeli dallarla tezyin edilmiştir. Yuvarlak kemerin köşeleri de bitkisel bir bezemeye dolgulanarak cepheye hareket kazandırılmıştır. Kapının anıtsallığını vurgulamak amacıyla kemer açıklığının üzerine yatay iki kat halinde, biri kitabeyi içeren bölüm, diğeri ise Neo-Klasik üslupta yorumlanmış üçgen bir alınlık eklenmiştir. Kapının giriş açıklığının iki yanı ise iki kata ayrılarak düzenlenmiştir. Kapının sağındaki ve solundaki iki kat halinde ele alınmış bu bölümlerin ilk katı üçgen alınlığı hatırlatan Neo-Klasik anlayışla ele alınmış kademeli silmelerle vurgulanmıştır. Bu bölümlerin üzeri ise kısmen dalgalı bir hat çizen, madeni parmaklıklara sahip pencere açıklıkları şeklindedir. Kapı açıklığının iki yanında kalan bu bölümler, orta bölüme göre daha alçaktır ve en üst seviyelerinde, kitabenin köşelerindeki kısa payeleri hatırlatan formda kulecikler şeklinde sonlanmaktadır.

Avluya girişi sağlayan bu kapının gerisinde, solda, mimari özellikleri itibariyle son derece sade bir görünüm sergileyen, yüksek cepheli, duvarları sıvalı, kiremit kaplı kırma bir beşik çatıyla örtülü cami görülür. Caminin batı cephesinde tek şerefeli, kurşun külahlı bir minare göze çarpar.

Caminin dışı kapısının hemen sağında saat kulesi yer almaktadır. Kareye planlı yaklaşık 14-16 m. yüksekliğe sahip saat kulesi, caminin giriş kapısıyla aynı üslup özelliklerini sergilemektedir. Gövdesi sıva üzerine boyalı olan kulenin köşelerinde kesme taş örgü tercih edilmiştir. Saat kulesinin en üst kısmı zarif ince sütunlarla çevrili üçgen alınlıklı bir pavyona sahiptir. Sokağa bakan cephesinde saat yer almaktadır. Üçgen alınlıklı bölümün tepesinde ise yine zarif ve ince sütunlara oturan sekizgen planlı, üzeri örtülü bir kule yer alır.

Camiye ait eski fotoğrafta görülen çalışmamıza konu olan kitabe, muhtemelen caminin yıkımı sırasında halk tarafından korunarak Sünne Mahallesi Camisi’ne getirilmiştir.(Foto. 5-6)

Fotoğraf 4. İskeçe Pazaryeri Camisi, (Delioğlu, a.g.e., s.22)

Fotoğraf 5. Pazaryeri Camisi'nin Kitabesi Fotoğraftan Detay, (Delioğlu, a.g.e., s.22)

Fotoğraf 6. Pazaryeri Camisi'nin Kitabesi, yıl 2005

2.İskeçe Sünne Mahallesi Camisi

Cami, İskeçe Sünne Mahallesi'nin merkezinde Skiathos ve 9. Merarhias sokaklarının kesiştiği köşede yer almaktadır 19 yüzyıla tarihlenen caminin hangi tarihte yapıldığına dair kaynaklarda bir bilgi bulunmamaktadır fakat banisinin Kaymakam Hüseyin Bey¹¹ olduğu Edirne Vilâyet Salnamelerinde geçmektedir (Foto. 7).

Cami mimari özellikleri itibariyle son derece sade bir görünüm sergilemekte, yüksek cepheli duvarları sıvalı, çatısı kiremit örtülüdür. Caminin hemen sağında, tek şerefeli, kurşun külahlı minaresi görülür. Müslüman nüfusunu karşılaması açısından 2005 yılında camiye genişletme çalışmaları yapılmış, tek katlı olarak yapılan ek yapılar caminin sağ ve solundan açılan kapılarla ana yapıya bağlanmıştır. Bu çalışmalar dahilinde caminin içerisinde de yenilemeler yapılmış, eskiden beyaz sıvalı duvarı ve barok süslemeler içeren yarım daire planlı bir nişe sahip mihrap cephesinin tümü günümüze ait çiniler ile kaplanmıştır.(Foto. 8). Caminin minberi de ahşap olarak yenilenmiştir. Camide kadınlar bölümü olarak giriş kısmının hemen üzerinde dört adet mermer sütunla taşınan ahşap ikinci bir kat bölümü yer alır. Kadınlar bölümünün ortasında mihrap istikametine taşıntı yapan yarım daire biçimli bir çıkması bulunmaktadır. Bu bölümün tavanı ahşap olup orta kısmı iç kubbe şeklinde yapılmıştır (Foto. 9).

Caminin genişletme çalışmaları öncesinde ön cephesinin dış duvarında bulunan Pazaryeri Camisi'nin kitabesi, inşaat tamamlandıktan sonra renklendirilip caminin iç giriş kapısı üzerine konulmuştur (Foto. 10).

¹¹ Edirne Vilâyet Salnâmesi, 1320/1892-93, s. 468.

Yapar Ünal, B. (2019). Yunanistan İskeçe’de Hattat Arif Efendi’ye Ait Bir Kitabe Hakkında. ABAD, 2(3), 13-24.

Fotoğraf 7. İskeçe Sünni Mahallesi Camisi

Fotoğraf 8. İskeçe Sünni Mahallesi Camisi mihrabı

Fotoğraf 9. İskeçe Sünne Mahallesi Camisi Kadınlar Bölümü

Fotoğraf 10. Kitabenin 2009 yılı itibariyle durumu

3.Kitabe

Kitabenin ebadı 88x136 cm’dir ve celi sülüs hattıyla mermer üzerine hakkedilmiştir. 1304 /1886 tarihli kitabede camiye gelenleri karşılayan Hicr Sûresi 15/46 “Oraya emniyet ve selâmetle girin (denilir, onlara)” mealinde “Ud hulûhâ bi selâmin âminiyn” yazılıdır. Kitabe üzerinde iki imza bulunmaktadır. Birincisi hattata ait imzadır ve “Ketebehu Ârif” (Ârif tarafından yazıldı) yazmaktadır. Diğer imza yazıyı taşa işleyen mermer ustasına ait olanıdır ve “AmelehuAhmed” (Ahmet tarafından yapıldı) yazılıdır. Genellikle kitabelerde taş ustasının imzası nadir olarak görülmektedir (Foto. 10).

Kitabenin bezemesine bakıldığında yazının etrafını üzüm salkımları ve yapraklarından oluşan ince bir bordürün süslediği görülür. Köşelere açmış güllerden oluşan buketler yerleştirilmiştir. Bu bezemeler de taşa kabartılarak hakkedilmiştir. Pazaryeri Cami’nin giriş kapısında yer alan üzüm salkımları ve yapraklarından oluşan süslemelerin kitabenin bezemesine de taşındığı görülmektedir.

Bu kitabe Hattat Ârif Efendi’nin hat sanatı açısından güzel eserlerinden biridir. Kitabedeki ayet-i kerîme he-elif (ها) harf birleşimi, selâmin kelimesinin üzerine yerleştirilmiş ve âminiyn (امينين) kelimesindeki nun (ن) harfine de keşide verilmek suretiyle istif iki satır halinde düzenlenmiştir. Âminiyn (امينين) kelimesindeki elif (ل) harfi, istifteki dikey harflerin dengeli dağılımı açısından bu kelimenin sonuna konulmuştur. Mim (م) harfinin altına ketebe (hattat imzası), hı (خ) harfinin altındaki boşluğa ustanın imzası ve sin (س) harfinin altına da tarih konularak oluşan boşluklar dengelenmiştir.

Hattat Ârif Efendi

Bu kitabenin Hattatı Ârif Efendi, Rumeli’de yetişen büyük sanatkârlardan biridir. Hattatlar arasında “Filibeli” veya “Bakkal Ârif” olarak anılmaktadır 1252/1836 yılında Filibe’de doğmuştur. Filibe’de medrese tahsiliyle beraber Hâfız İsmail Efendi’den aklam-ı sitte dersleri öğrenmiş ve icazetini almıştır. 1878 Osmanlı-Rus Savaşı’nda İstanbul’a gelerek icazetli olmasına rağmen Şevkî Efendi’den yazı meşk etmeye devam edip 1301/1883’te yazdığı bir hilye ile icazetnâme almıştır. Sayısız meşk, kıt’a, murakka, Evrâd, Delâil, levha ayrıca bir de Kur’an yazmıştır. Daha çok sülüs ve nesih yazıyla uğraşmıştır. Bilinen celî yazısı Şehzâde Camii’nin sol kapısı dışındaki celî besmelesidir. Ârif Efendi aklâm-ı sitte’de Şevkî Efendi şivesinde; celî yazıda ise kendine has bir yoldadır¹².

Hattat Ârif Efendi aynı ibareyi farklı şekillerde yazmıştır. Aşağıda bu ayet-i kerimenin düz satır halinde kâğıt üzerine mürekkeple yazılmış bir örneği bulunmaktadır. Bu levha kitabeden beş sene sonra 1309/1891 tarihinde yazılmıştır (Foto. 11).

Fotoğraf 11. Hattat Bakkal Arif Efendi tarafından Pazaryeri Cami’nin kitabesi ile aynı ibarenin satır halinde yazılmış örneği, (Şevket Rado, Türk Hattatları, s.238)

Sonuç

Türk hat sanatına verdiği eserlerle önemli katkılar sağlayan Hattat Ârif Efendi’nin bu güzel kitabesinin yok olmaması ve günümüze ulaşması hat sanatı açısından sevindiricidir. İskeçe’de yaşayan Müslüman Türk halkı, yakılan ve yıkılan Pazaryeri Camii’nin bir parçasını bile koruyarak ve yeniden başka bir camide değerlendirerek tarihi değerlerine sahip çıktığını göstermiştir. Bu gibi tarihi eserlerimizi yıllar sonrasına taşıyabilmek için aynı titizliği, eserin şimdiki yerinde ve orjinal olarak

¹² Ali Alparslan, Osmanlı Hat Sanatı Tarihi, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2004, s. 90-91; Şevket Rado, Türk Hattatları, Tifdruk Matbaacılık, İstanbul, (Tarihsiz), s. 238-239; Muhittin Serin, Hat sanatı ve Meşhur Hattatlar, Kubbealtı Neşriyat, 2003, İstanbul, s. 220-225.

korunmasıyla sağlayabiliriz. Güzelleştirmek düşüncesiyle kitabe üzerine yapılan yağlı boya ile renklendirme işlemi, kitabenin görsel zerâfetine gölge düşürmüştür. Bu gibi uygulamalar yapılmadan önce bu konunun uzmanlarına danışılarak bilgi almak daha doğru bir davranış olacaktır. Kitabenin Sünne Mahallesi Camii’nin iç giriş kapısı yerine bahçeden camiye girilen kapı üzerine konulması kitabenin görünürlüğü açısından daha uygun olabilirdi.

Kaynakça

- ALPARSLAN Ali, Osmanlı Hat Sanatı Tarihi, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2004.
- AYVERDİ Ekrem Hakkı, Avrupa’da Osmanlı Mimari Eserleri IV Seçil Ofset, İstanbul, 2000.
- BIÇAKÇI İsmail, Yunanistan’da Türk Mimari Eserleri, ISAR, İstanbul, 2003.
- DEDE Abdürrahim, Rumeli’nde Bırakılanlar, Otağ Matbaası, İstanbul, 1975.
- , İskeçe’deki Türk Eserleri, Batı Trakya Türkleri Dayanışma Derneği Genel Merkez Yayınları No:2, İstanbul, 1984.
- DELİOĞLU Sabriye Kasım, Gönltümüzdeki İskeçe, İskeçe Türk Birliği Yayınları, İskeçe, 2008.
- Edirne Vilâyeti Sâlnâmesi 1310/1892-93
- Evliya Çelebi b. Derviş Mehmed Zilli, Evliya Çelebi Seyahatnamesi, C. 8, Yapı Kredi Yay., İstanbul, 2003.
- KIEL Machiel, “İskeçe”, TDV İslâm Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., Yıl: 2000, Cilt 22, s. 553-555.
- Kur’ân-ı Kerîm ve Açıklamalı Meâli, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Yay. No:86-B, Ankara, 2007.
- RADO Şevket, Türk Hattatları, Tifdruk Matbaacılık, İstanbul, Tarihsiz.
- Osmanlı Belgelerinde Batı Trakya, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayını, Haz. H. Yıldırım Ağanoğlu, Sebahattin Bayram, Mümin Yıldıztaş, İstanbul, 2009.
- SERİN Muhittin, Hat Sanatı ve Meşhur Hattatlar, Kubbealtı Neşriyat, İstanbul, 2003.
- T.C. Devlet Arşivi, nr. A.MKT.MHM 366-1
- TÜRKOĞLU M., “İskeçe”, Batı Trakya’nın Sesi Dergisi, S.21-22-23, İstanbul, 1990.